

Redactie

Postbus 5103, 3502 JC Utrecht.
Telefoon: 030-935141.
Bezoek: Da Costakade 45, Utrecht.

drs. J.P. de Bont.
mw. dr. P.J. Draijer.
mr. A.J. Heerma van Voss
(eindredacteur).
dr. H.W.J. Henselmans.
prof. dr. F.A.M. Kortmann.
prof. mr. J. Legemaate.
prof. dr. P.A.H. van Lieshout.
dr. J. Pols.
dr. A.H. Schene.
dr. A. van Stolk.
dr. J.E.A. Wagenborg.

Redactiemedewerkers:

mw. E.G. Bosman en mw. J.M. op 't
Hoog (secretariaat en produktie);
mw. R. Esselink (rubrieken).

Correspondenten:

mw. prof. dr. J.M. Bensing
(eerstelijnsgezondheidszorg).
dr. F.M. Gerards (preventie).
mr. drs. A.J. van Montfoort
(kinderbescherming).
dr. G.F. van de Wijngaart
(verslavingszorg).
prof. dr. M. Zeegers (forensische
psychiatrie).
B. van Zijderveld (zwakzinnigenzorg).

Uitgave

Nederlands centrum Geestelijke
volksgezondheid (NeGv), Utrecht.
Oplage: 7300.

Druk

Bosch & Keuning, Baarn.

Abonnementen

Bosch & Keuning nv.
administratie MGV.
Postbus 1, 3740 AA Baarn.
Telefoon: 02154-82211.
Postgiro: 4345400 ten name van MGV,
Baarn.

Losse nummers: f 13,50, plus f 2,80
verzendskosten.

Abonnementsprijs: f 79,50; studenten
(niet langer dan vier jaar): f 64,50;
buitenland: f 92,50.

Collectieve abonnementen: bij afname
van tien of meer: f 64,50.

Nieuwe abonnementen kunnen op elk
gewenst tijdstip ingaan: voor het
resterende gedeelte van het jaar wordt
een evenredig deel van de abonne-
mentsprijs in rekening gebracht.

Opzegging van het abonnement: vóór
1 december van de lopende jaargang.
Bij niet-tijdige opzegging wordt het
abonnement automatisch verlengd.

Betalingen: bij voorkeur via de
toegezonden acceptgirokaart.

Verzamelbanden zijn te verkrijgen door
overmaking van f 14,50 per stuk, onder
vermelding van Verzamelband MGV.

Advertenties

Gaarne toezending in tweevoud aan
Bosch & Keuning,
advertentieafdeling, Postbus 1,
3740 AA Baarn.

De sluitingsdatum valt op de 15e van
de voorafgaande maand; publikatie aan
het begin van de maand.

3-94

Jonker 2

Jonker - Bzkes

D'zh in Oude Pekela

Jolanda, uit Epe, bestaat nog niet in deze officiële kolommen, maar de verbijsterende vraagtekens waarmee zij de toeschouwers vulde (via twee televisie-interviews en een boek) klinken ook in andere stukken door. De nieuwe strijd tussen gelovers en niet-gelovers gaat niet meer over het christendom, maar over seksuele (gezins)gruwelen: de inzet is waar de grenzen tussen herinnering, vertekening en verzinsel liggen. Daarbij zullen de geestelijke gezondheidszorg en de wetenschappelijke wereld, aldus Koopmans in een congresverslag, 'hun plaats moeten gaan innemen in het "true/false memory debate" dat de komende jaren in de media en in de rechtbanken zal plaatsvinden.'

Aan een dergelijke globale stellingname lijkt, voor de GGZ, moeilijk te ontkomen, al valt goed te verdedigen dat de doelstelling van de sector strikt individueel is: net als een rechter hoort een hulpverlener elke casus zo onbevangen mogelijk te benaderen - niet gehinderd door overtuigingen of kansberekeningen. Maar de aardverschuiving die zich, de afgelopen tien jaar, in het incest-bewustzijn van de modale therapeut heeft voltrokken, heeft geleerd dat het individuele voorstellingsvermogen het sterkst verandert door maatschappelijke druk: wat niet kan bestaan, kom je zelden tegen. En bovendien blijkt de grootste scheidslijn in het publieke debat eigenlijk al te lopen tussen degenen die allerlei extremiteiten denkbaar achten (iets anders dan geloven, en heel iets anders dan bewezen verklaren) en degenen die alles naar het rijk der fabelen verwijzen wat ze zich tien jaar geleden ook al niet konden voorstellen. In zo'n strijd ben je al snel partij, zeker als sector die een meer dan normale belangstelling voor verborgen verhalen hoort te hebben.

Niets over Epe dus, maar wel veel nieuw materiaal over een enigszins vergelijkbare zaak die zeven jaar geleden nog veel meer publiciteit kreeg: de 'affaire Oude Pekela'. Het grootste verschil, waaraan Oude Pekela zijn reputatie als chronisch mysterie dankt, is dat er nooit daders zijn aangewezen, laat staan daders die tegenover de politie van alles bekend hebben, laat staan daders die lange gevangenisstraffen uitzitten. In het collectieve vaderlandse geheugen figureert de kwestie vooral om zijn amusementswaarde, schrijft Bram van Stolk in zijn column: iets met clowns, afkomstig uit 'een diepe provincie, waar onwetenden elkaar opstookten tot een heilig geloof in bizarre onzin.'

Het artikel 'Onderzoek in Oude Pekela' is geschreven door het echtpaar Jonker: als huisartsen speelden zij destijds een centrale rol, daarna lieten zij nooit meer los. Maar terwijl hun opvattingen over de gebeurtenissen in Amerikaanse tijdschriften tot heftige polemieken leidden, bleef het in eigen land stil: van de gegevens die zij in de hoogtijjaren van de kwestie verzamelden, kwam niets, ter bespreking, in de openbaarheid. Het vergde in de afgelopen periode enige discussie tussen auteurs en redactie voordat een geaccepteerde bewerking ontstond (de Jonkers zijn meer uitroep- dan vraagtekenmensen; wij hechten aan een ordelijk onderscheid tussen materiaal en beweringen) maar het resultaat presenteren wij met gepaste trots: er staat nu zeer veel meer op papier over de bevindingen van het huisartsenechtpaar dan ooit tevoren. Hun onderzoeken vertonen, zoals zij zelf schrijven, 'verscheidene methodologische imperfecties', maar dat wordt meer dan gecompenseerd door hun positie: liever een onvolmaakt onderzoek uit de eerste

3-94

MGV

Jonker & Jonker -
Bosman 1994

hand dan een perfecte exercitie van iemand die de kwestie alleen van zijn beeldscherm kent.

De kern van het artikel wordt gevormd door de rapportages van 65 ouderparen over 87 kinderen, kort nadat de zaak voor het eerst in de krant kwam en nog eens tweeënehalf jaar later. (Wie die indirecte methode, via de ouders, betreft, moet wel bedenken dat ook zeer geacht wetenschappelijk kinderonderzoek aan dit manco lijdt.) De meest voorzichtige interpretatie ervan is dat er, in de manier waarop tientallen ouders tientallen kinderen beleefden, in korte tijd schokkende en onverklaarbare veranderingen optraden: slecht inslapen, nachtmerries, masturberen, schuttingwoorden, agressiviteit, angsten. Wie dat nog als een soort collectieve doorbraak van een ander kinderbeeld kan plaatsen, moet vervolgens ook een verklaring vinden voor het feit dat, tweeënehalf jaar later, volgens diezelfde ouders 50 kinderen het ooit over foto's en video's hadden gehad, 48 over zwembaden, 46 over verklede mensen, 35 over messen, 31 over maskers, 26 over bloed, 57 over het innemen van tabletjes of drankjes en 63 over bedreigingen om te zwijgen. Kortom: wat is er in godsnaam ooit in Oude Pekela gebeurd, met of tussen kinderen, tussen kinderen en hun ouders, tussen hun ouders en de afwijzende buitenwereld?

Alleen de clowns worden nooit genoemd, terwijl zij juist het symbool van de affaire geworden zijn – althans in het randstedelijk geheugen, waarin 'Oude Pekela' een folkloristisch-bagatelliserende klank heeft gekregen. 'Zelf kan ik mij niet meer voorstellen dat er in Oude Pekela 'niets' zou zijn gebeurd of dat het daar om een paar incidenten is gegaan', schrijft Bram van Stolk in zijn

nabeschouwing. Dat juist die van elke nieuwsgierigheid gespeende 'hysterie-hypothese' vastgelegd is in de komende NOS-comedy 'Oude Tongen', betreft hij dan ook zeer: het leverde, in zijn ogen, 'filmische warboel, gelardeerd met veel ongein' op, 'een smakeloze vertoning'. Misschien hebben de makers er nooit bij stilgestaan dat de tv-serie niet alleen over hun eigen wereldje ging.

De rest van het nummer komt er bekaaid af. Twee bijdragen gaan over seksualiteit en gehandicapten; met een tegengesteld vertrekpunt kruisen zij elkaar ergens. Ten Cate en Van de Vegte pleiten voor 'relatierehabilitatie', uitgaande van het idee dat ook psychiatrische patiënten seksuele wezens zijn; Kolk en Grünell onderzochten het beleid rond seksueel misbruik en seksuele dienstverlening in instellingen voor mensen met een lichamelijke handicap. Vrouwen blijken daar makkelijke slachtoffers, beleid is er nauwelijks, de grenzen verschillen per hulpverlener maar er bestaat ook een schemergebied tussen seksueel misbruik en seksuele dienstverlening. Van Veldhuizen is vol van zijn Australische ervaringen en ziet veel 'ambulantiseringmogelijkheden' als de psychiatrisch verpleegkundige de maatschappij intrekt, en Judith Wolf komt tot de conclusie dat samenwerking in de GGZ uiteindelijk meer een zaak van personen dan van procedures en regels is. Ten slotte vertelt Elsbeth W. iets over haar leven als kind van een ouder met schizofrenie. Erkenning, van de werkelijkheid en van de eigen gevoelens, is daarin het sleutelwoord – waarmee de lezer toch weer in de omgeving van Epe terecht komt.

A.J.H.v.V.

Onderzoek in Oude Pekela

Inleiding¹

In mei 1987 werden wij als huisartsen in Oude Pekela, waar wij sedert 1977, respectievelijk 1980, werkzaam zijn, geconfronteerd met allerlei uitingen van misbruik en mishandeling van kinderen op grote schaal. Later, vanaf begin 1988, zijn wij de ervaringen van de kinderen gaan plaatsen in het bredere kader van wat nu genoemd wordt 'rituele mishandeling'.² Vanaf het begin hebben we zoveel mogelijk gegevens en verhalen van en over de kinderen verzameld. Om die te systematiseren hebben we twee onderzoeken gedaan, beide door middel van het interviewen van ouders. Het eerste vond plaats eind juni 1987, het tweede tweeënehalf jaar later.

Wellicht valt het op dat dit artikel nu pas verschijnt. Daarover valt ten eerste op te merken dat wij naast onze huisartsenpraktijk over weinig tijd beschikken. Verder was het zo dat de Nederlandse discussie over Oude Pekela een voor ons onaangename toon heeft gekregen, waardoor we ons bij onze toch al beperkte mogelijkheden eerst op het buitenland richtten. Vanaf de zomer van 1991 zijn we ons gaan concentreren op een Nederlandse publikatie. Gezien de overvloed aan materiaal die wijzelf moesten verwerken en de nieuwe ideeën die we in het buitenland hadden opgedaan, heeft het ons geen geringe moeite gekost om tot een geaccepteerde Nederlandse versie te komen.

Daar vooral de jongere kinderen het eerst met hun informatie naar buiten kwamen, was er een oververtegenwoordiging van de 4- tot 6-jarigen in de onderzoeksgroep. Pas in een latere periode, na de eerste interviewperiode, deden oudere kinderen (tot en met 11 jaar) hun verhaal. Deze zijn toen niet meer opgenomen in ons onderzoek. We konden niet alle ouders van de betrokken kinderen interviewen om uiteenlopende redenen: bijvoorbeeld omdat deze kinderen behoorden tot een andere huisartsenpraktijk en we alleen die ouders wilden interviewen die ons spontaan benaderd hadden, of omdat de ouders er niet meer mee geconfronteerd wilden worden. Van de 63 ouderparen die bij het onderzoek betrokken zijn geweest, behoorden er 13, sprekend over 16 kinderen, niet tot onze praktijk.

We hebben gekozen voor het interviewen van de ouders en niet van de kinderen, omdat wij het interviewen van mogelijk getraumatiseerde kinderen terwille van een onderzoek op dat moment riskant achtten en geheel buiten onze competentie. Bovendien meenden we dat het rechtstreeks interviewen van deze kinderen zonder hulpvraag schadelijk zou kunnen zijn voor de relatie die wij in de loop van de jaren met hen opgebouwd hadden en die wij van wezenlijk belang achten voor ons functioneren als huisarts. Dit neemt niet weg, dat wij naar aanleiding van directe en indirecte hulpvragen verband houdend met het misbruik, zelf gesproken hebben met 51 van de 87 kinderen van de onderzoeksgroep. Deze gegevens zijn overigens niet in de onderzoeksresultaten verwerkt. Hetzelfde geldt voor ander materiaal, zoals tekeningen en de antwoorden op

open vragen uit ons onderzoek. Het heeft ons aan de tijd ontbroken om ook dat materiaal te analyseren.

We realiseerden ons dat het zelf afnemen van de interviews in een dergelijke situatie ook een keerzijde heeft. Daarmee doelen we op een mogelijke beïnvloeding van onze kant. Verderop zal blijken dat de onderzoeken verscheidene methodologische imperfecties vertonen, maar onder de gegeven omstandigheden hadden we weinig keus. Veel ouders hadden te kennen gegeven dat zij het liefst met ons, als bekende en vertrouwde personen, wilden praten over zaken die zij als zeer gevoelig, zelfs beschamend hadden ervaren.

Tot slot van deze inleiding nog dit: door contacten in het buitenland die we na publikaties en presentaties sinds 1988 kregen, raakten we ervan overtuigd dat het in ons dorp om rituele kindermishandeling is gegaan en ook dat het gebeurde niet uniek voor Oude Pekela was (Jonker en Jonker-Bakker, 1991, 1992; Jones, 1991; Lanning, 1991; Putnam, 1991). Wij hopen dat dit artikel de voorzichtig op gang komende discussie in ons land over ritueel misbruik zal stimuleren.

Men mag van ons niet verwachten dat wij in dit stuk opnieuw de vraag aan de orde stellen of 'het' in Oude Pekela nu wel of niet is gebeurd. Wijzelf zijn overtuigd van het bevestigende antwoord, mede op grond van de hier gepresenteerde evidentie. Anderen zullen daar anders over denken en het aangedragen materiaal onvoldoende blijven vinden. Dat is hun goed recht. Iedere discussie erover is ons welkom, zolang die niet wordt gevoerd in een sfeer van hoon en verdachtmaking aan ons adres.

Het eerste onderzoek

Aanleiding en opzet

Op donderdag 7 mei 1987 verscheen er een jongetje van vier jaar oud op het spreekuur van onze waarnemer (wij waren op vakantie). De klacht van de moeder was dat haar kind enkele dagen daarvoor uit de anus was gaan bloeden. Het kind plaste opnieuw 's nachts in bed, was vaak wakker en angstig. Het had de moeder in flarden een verhaal verteld, dat hij door grote jongens of mannen vastgehouden was waarbij er iets in zijn anus gestopt was, mogelijk een stok. Ook zijn vriendje en andere kinderen zouden daarbij aanwezig geweest zijn. Omdat de waarnemer geen aanwijzingen had voor een zichtbaar organisch lijden en de defecatie van het kind nog wel wat rood was, maar verder normaal, besloot hij af te wachten.

Ondertussen namen de ouders van het patiëntje contact op met de ouders

Drs. F. Jonker (1952) en mevrouw drs. P. Jonker-Bakker (1952) zijn beiden als huisarts werkzaam te Oude Pekela.

Zij publiceerden onder andere 'Experiences with ritualist child sexual abuse: a case study from the Netherlands' (Child Abuse & Neglect 3:91).

Adres: F. Cöckstraat 167, 9665 BJ Oude Pekela.

van het vriendje, die op zaterdag 9 mei besloten aangifte van mishandeling te doen bij de politie. Tegenover de politie brachten de twee kinderen verhalen over 'vreemde' praktijken naar voren, zoals het uitdrukken van brandende sigaretten op de borst, lichamelijke mishandeling, het verpakken van dode baby's in plastic zakken. De politie ging de zaak onderzoeken.

Op 11 mei 1987 consulteerde de moeder van het eerste kind ons in verband met persistent anaal bloedverlies bij haar kind, waarop we besloten patiëntje door te verwijzen naar een kinderarts. In de daaropvolgende dagen werden wij in onze relatief jonge praktijk van 3800 zielen geconfronteerd met 25 kinderen van drie tot zeven jaar oud, van wie ouders of politie dachten dat ze slachtoffer van seksuele mishandeling waren. Uiteraard wisten wij nog niet wat komen ging, een 'affaire Oude Pekela' voorzagen we niet.

Wel raakten we onder de indruk van de vele klachten van de kinderen (door henzelf of via hun ouders) en de begeleidende verhalen, die moeilijk te plaatsen waren binnen het ons vertrouwde kader van een huisartsenpraktijk. Vaak kwamen deze verhalen tot in details overeen. Het betrof kinderen van verschillende scholen en uit verschillende buurten, van wie aangenomen kon worden, dat velen elkaar niet kenden. De gedachte aan beïnvloeding of napraten van anderen, die ook bij ons is opgekomen, werd daarmee in onze ogen onwaarschijnlijker.

Materiaal

Ter introductie volgen nu enkele voorbeelden van gedragingen en klachten, zoals die ons door ouders werden gerapporteerd. Het gaat daarbij om een impressie, vandaar dat we een wat telegramachtige stijl hebben aangehouden. De voorbeelden, alle in de periode mei/juni 1987 aan ons gerapporteerd, hebben betrekking op de uiteinden van het continuüm tussen mild en zeer schokkend.

Om met het eerste te beginnen: een jongetje van 6 jaar is samen met een zusje van 4 jaar meegenomen naar een boerderijtje. Ze gingen daar paardjes kijken. Vervolgens meegenomen naar binnen, waar ze een vrouw aan de borsten moesten voelen. Toen hij dit weigerde en begon te huilen, werd hij aan het tekenen gezet, onder het motto: 'jij bent heel lastig'. Voorbeeld twee: een 4-jarig meisje is samen met een 5-jarig meisje meegenomen naar een hertenkamp; hebben alleen naar de dieren gekeken. Zijn vervolgens meegenomen naar een park in de buurt, aan een boom vastgebonden en gefotografeerd. Daarna terug naar huis. En het andere uiterste: een 4-jarig meisje vertoont langere tijd zeer agressief gedrag, ineens zeer heftig masturberen, zelfs met bloemenvazen tussen de benen, wilde onder douche penis van vader in de mond steken en moeder tussen borsten en benen voelen, ineens tongzoenen, midden in de nacht gillend wakker worden, veel blauwe plekken op ongebruikelijke plaatsen (tussen de benen en schouderbladen). Frequente blaasontstekingen. Het verhaal is

dat ze spelletjes moest doen, waarbij ze vastgebonden werd aan een boom, indiaantje spelen, verkleden als tiggertje, andere kinderen als beer en konijn. Ze vertelde opgesloten te zijn in een kast en een kooi, geslagen en geschopt in de buik en met verf ingesmeerd. Ze moest de piemel wassen van een meneer, baby's slaan en rondjes uit dode mensen steken.

In de loop der weken leidde het politieonderzoek naar telkens nieuwe kinderen, die mogelijk betrokken waren bij het misbruik. Op vrijwel alle scholen in het dorp werden leerkrachten geconfronteerd met verhalen van kinderen, die leken te wijzen op misbruik op grote schaal. Spontaan gemaakte tekeningen leverden daar soms lugubere illustraties bij. Kortom, wij raakten sterk onder de indruk van de geschiedenissen en symptomen waarmee wij in een kort tijdsbestek van twee à drie weken geconfronteerd werden. Politie mensen en leerkrachten hadden dezelfde ervaringen. We waren ervan overtuigd dat er iets bijzonders aan de hand was, dat als het ware riep om een geordende wijze van verslaglegging. Tegelijkertijd leefde bij ons als hulpverleners de vraag: wat hebben we gemist in de tijd dat het misbruik plaatsvond, maar wij ons van niets bewust waren? Daarop besloten we tot het doen van een klachten inventariserend onderzoek, dat ten dele retrospectief van aard zou zijn.

We hadden haast. Er kwam een groeiende stroom informatie op ons af, die verloren zou gaan als we daar niet meteen systematisch verslag van deden. Daarom kan de opzet van het onderzoek niet anders dan geïmproviseerd genoemd worden. We hebben in hoog tempo de steeds terugkerende thema's bijeengezet en aangevuld met vragen die ons relevant leken. Het maken van de vragenlijsten en het doordenken van de onderzoeksopzet kostte ons een week. Dit onderzoek is dan ook bescheiden in zijn pretenties. Nu, zes jaar later, zijn we de eersten om op te merken dat het allemaal mooier en beter had gekund, wanneer de omstandigheden anders waren geweest.

Medio juni ging het eerste onderzoek van start, dat drie weken duurde. Het bestond uit een lijst van vijftien vragen, waaronder twee invullijsten, een over medische en een over gedragsmatige klachten (zie Bijlage 1). De vragen waren gebaseerd op de ervaringen die wij tot dan toe hadden opgedaan en zijn dus niet ontleend aan een geijkte vragenlijst. Als respondenten kozen wij de ouders met wie wij al eerder contact hadden over wat er met hun kinderen gebeurd was. Dat waren 63 ouderparen, die over 90 kinderen rapporteerden.³ Geen van de door ons benaderde ouderparen weigerde medewerking.

Wij zijn als volgt te werk gegaan: we maakten een afspraak met de ouders bij hen thuis of op de praktijk en liepen de vragen door. Wij vulden zelf de lijst in en lieten een bijlage achter, waarop de ouders een aantal open vragen konden beantwoorden. Op ons verzoek de bijlage terug te sturen zijn vrijwel alle ouders ingegaan. In dit artikel hebben we ons beperkt tot de kwantificeerbare antwoorden op de vragenlijst, waarbij we een selectie hebben moeten maken. Het

spreekt wel voor zich dat de contacten over de vragenlijst soms lang uitliepen, omdat de ouders de gelegenheid aangrepen hun zorgen met ons te bespreken.

Resultaten eerste onderzoek

De gemiddelde leeftijd van de besproken kinderen was 5,2 jaar, in de range van drie tot tien jaar. Van de 87 kinderen waren er 48 jongens en 39 meisjes; tezamen vertegenwoordigden zij ongeveer 11% van de kindpopulatie van drie tot tien jaar in Oude Pekela. Het opleidingsniveau van de ouders: 71% van de moeders en 89% van de vaders had een lagere beroepsopleiding genoten. Zes gezinnen met in totaal negen kinderen uit het onderzoek, leefden op bijstandsniveau. Het merendeel van de kinderen (53) kwam uit gezinnen met twee kinderen. Het grootste gezin telde vier kinderen. Slechts één kind kwam uit een eenoudergezin. De kinderen waar de ouders over rapporteerden, bezochten vijf van de zes basisscholen in Oude Pekela, één kind ging naar een school voor speciaal onderwijs elders. Daarbij dient aangetekend te worden dat twee basisscholen samen drie kwart van de onderzochte kinderen voor hun rekening namen.

De scores op de lijst met lichamelijke verschijnselen, die de ouders waren opgevallen in de tijd voordat het misbruik bekend werd, waren de volgende:

Tabel 1 Lichamelijke verschijnselen, waargenomen door de ouders in de tijd dat de gebeurtenissen naar men aanneemt hebben plaatsgevonden en later bevestigd

	jongens		meisjes		totaal	
	N	%	N	%	N	%
blauwe plekken op abnormale plaatsen	16	33	17	44	33	38
extreme slaperigheid	17	35	16	41	33	38
roodheid bij genitaal	10	21	13	33	23	26
pijn bij plassen	9	19	13	33	22	25
pijn bij ontlasting	12	25	6	15	18	21
jeuk aan anus	12	25	6	15	18	21
jeuk aan genitaal	4	8	13	33	17	20
vlekken in ondergoed, als bloed	3	6	14	36	17	20
roodheid bij anus	10	21	3	8	13	15
striemen, schrammen of krassen	8	17	2	5	10	11
blaren op huid	4	8	1	3	5	6
bloed bij ontlasting	3	6	1	3	4	5
rode vlekken op billen	3	6	0	0	3	3
andere	14	29	7	18	21	24
geen	11	23	5	13	16	18

Met blauwe plekken op ongebruikelijke plaatsen werd onder meer bedoeld: op de binnenzijde bovenbenen, op de billen, tussen de schouderbladen. Voorbeel-

den van extreme slaperigheid waren: kinderen slapend aangetroffen in een droge sloot of een schuur, of slapend in eigen braaksel.

Bij de *gedragsveranderingen* was het mogelijk en zinvol om een fasering in de antwoordmogelijkheden aan te brengen, zodat een beeld kon ontstaan van de ontwikkeling van de bedoelde gedragsaspecten. We zijn daarbij uitgegaan van een eerste periode, waarin van misbruik nog geen sprake kon zijn ('zoals het kind altijd was geweest'). De tellingen op de lijst waren als volgt:

Tabel 2 Opvallende gedragsaspecten in verschillende perioden, door de ouders bevestigd in periode 3

N=87	periode 1	periode 2	periode 3
agressie naar omgeving	13	67	66
slecht inslapen	10	52	45
angstig, schrikkerig	3	48	47
agressief in spel	9	45	38
nachtmerries	1	44	37
schuttingwoorden	1	43	49
wakker worden 's nachts	5	41	46
bedplassen	10	38	20
masturberen	3	33	40
destructief	9	31	30
erotische handelingen	3	30	37
genitale schaamte	2	28	31
zich isoleren	2	16	21
tongzoenen	0	9	10
geen	53	5	4

periode 1: de tijd voorafgaand aan het misbruik

periode 2: de tijd van het misbruik

periode 3: het interview

De overige gegevens uit het eerste onderzoek komen ter sprake bij de vergelijkingen met later, die op basis daarvan gemaakt konden worden.

Het tweede onderzoek

In het najaar van 1989 besloten wij tot het doen van een vervolgonderzoek. De redenen daarvoor waren tweërlei. Ten eerste waren we als hulpverleners eenvoudigweg benieuwd naar het wel en wee van de kinderen en hun ouders. Daarover kregen wij op het spreekuur weinig geruststellende signalen, zoals ouders die hulp vroegen voor onhanteerbaar gedrag van hun kind. Tegelijkertijd bleek dat sommige ouders grote moeite hadden om hetgeen hen overkomen was te verwerken. We moesten ons dus wel verdiepen in de vraag of en zo ja, hoe hulp geboden moest worden. De andere reden was minder voor de hand liggend. Naar aanleiding van de 'affaire', die 'Oude Pekela' was geworden, kregen wij

contact met een aantal hulpverleners en journalisten uit binnen- en buitenland, die bij vergelijkbare zaken betrokken waren geweest, waardoor wij in 1988 onze gegevens en verhalen in een voor ons tot dusver geheel onbekend kader konden plaatsen: het 'satanisch ritueel misbruik'.² Een nieuw onderzoek bood ons de kans op zijn minst iets terug te halen van dit aspect.

Met betrekking tot de eerstgenoemde reden, verwerkingsproblemen, is het eerste onderzoek gerepliceerd zonder verdere toevoegingen of veranderingen. Mede aan de hand van literatuurstudie en onze ervaringen werd een aantal items over ritueel misbruik in aparte lijsten bijeengezet en aan het einde van het tweede interview doorgenomen. Zie voor de vragenlijst Bijlage 2.

De nu volgende resultaten hebben betrekking op vragen gesteld in beide interviews, aan dezelfde onderzoeksgroep. In beide interviews werd de ouders gevraagd *in hoeverre* – naar hun mening – hun kind bij het misbruik betrokken was geweest. De resultaten zijn als volgt:

Tabel 3 Door de ouders vermeende betrokkenheid van hun kinderen bij het gebeuren, bekeken in 1987 en 1989/1990

N=87	1987		1989/1990	
	tot	%	tot	%
zeker	76	87	70	80
mogelijk	11	13	15	17
zeker niet	0	0	2	3

Het onderzoeksteam van de Rijkspolitie werd eveneens gevraagd naar zijn mening betreffende de betrokkenheid van door hen geïnterviewde kinderen uit de groep. Het bleek daarbij dat 23 van hen niet ondervraagd waren door de politie. De leider van het team meende in juli 1987 dat 32 van de resterende 64 kinderen er zeker, 24 zeker – mogelijk, 6 mogelijk, en ten slotte 2 beslist niet betrokken waren geweest. Er was daarbij een duidelijke overeenstemming tussen ouders en onze politiezeugsman. Voor de 32 kinderen, waarvan de politie overtuigd was van hun betrokkenheid, gold dat ook voor de ouders. Voor twee kinderen gold echter dat zij door de politie als 'zeker niet' waren ingeschat, maar door hun ouders als mogelijk.

Wij hebben pas in het tweede interview de ouders gevraagd *hoe vaak*, naar hun mening, hun kind of kinderen ('meegeweest') waren naar een misbruiksituatie. De resultaten zijn als volgt:

Tabel 4 Frequentie waarin de ouders denken dat hun kind 'meegeweest' is

n=87	jongens	meisjes	totaal	%
een keer	16	10	26	30
twee-vijf keer	16	8	24	28
zes-tien keer	3	1	4	5
meer dan tien keer	2	1	3	3
geen idee van aantal	11	17	28	32
niet betrokken	0	2	2	2

Er was een tendens onder de ouders van jongens om zekerder van het aantal keren te zijn dan die van meisjes. Hetzelfde gold overigens voor de mening betreffende de betrokkenheid bij het misbruik (tabel 3): ouders van jongens bleven iets meer bij hun mening dan die van meisjes.

Hoe hebben de kinderen hun ervaringen *verwerkt*? Dit was voor ons een zeer belangrijke vraag, met name vanuit het oogpunt van de geestelijke gezondheid. Wij hebben daartoe in de tweede interviewronde een aantal mogelijkheden aan de ouders voorgelegd en hun reactie hierop gevraagd. De resultaten:

Tabel 5 Hoe hebben de kinderen de gebeurtenissen verwerkt?

n=87	jongens	meisjes	totaal	%
niet betrokken volgens ouders	0	2	2	2
geheel 'vergeten', geen problemen	12	5	17	20
niet 'vergeten', geen problemen	18	15	33	38
is er af en toe mee bezig, zit er dan mee	10	11	21	24
is er regelmatig mee bezig, geen problemen	3	3	6	7
is er regelmatig mee bezig, zit er duidelijk mee	1	1	2	2
geen idee hoe het verwerkt is	4	2	6	7

De conclusie die hieruit getrokken kan worden is dat na tweeënehalf jaar 9% van de kinderen volgens de ouders nog frequent (meerdere malen per week) bezig was met hun herinneringen en dat 26% er nog steeds problemen mee had. De twee kinderen met veel problemen zijn een meisje van 4 en een jongen van 5 jaar oud.

Wij vroegen de ouders bij dit tweede interview of zij het gevoel hadden dat hun kind *veranderd* was. Hiermee werd bijvoorbeeld bedoeld: bezorgd, angstig, op zijn hoede, teruggetrokken, slecht contact met ouders, zich bewust van zijn seksualiteit, dit alles niet in dezelfde mate als voor het misbruik. De reacties van de ouders waren:

Tabel 6 Aantal jongens en meisjes, die volgens de ouders veranderd zouden zijn door de gebeurtenissen

n=87	jongens	meisjes	totaal	%
ja, het is een ander kind geworden	18	16	34	39
nee, het is hetzelfde kind gebleven	30	21	51	59
niet betrokken volgens ouders	0	2	2	2

Wanneer we de gegevens over de afzonderlijke kinderen uit de tabellen 4, 5 en 6 naast elkaar leggen, dan blijkt dat de volgende verbanden te leggen zijn:

- naarmate een kind vaker meegenomen werd, bleek het vaker veranderd te zijn;
- naarmate een kind vaker meegenomen werd, bleek de verwerking moeilijker;
- naarmate een kind meer moeite had met de verwerking, bleek het vaker veranderd te zijn.

Wij vroegen de ouders of het kind na tweeënehalf jaar ook *nog sprak* over het misbruik. Bij 57 kinderen gebeurde dit nooit meer, bij 38 incidenteel en bij 4 wekelijks tot dagelijks.

We hebben verder vragen gesteld met betrekking tot de *hulpverlening*. Van de 87 kinderen waren 58 in het ziekenhuis lichamelijk onderzocht. De polikliniek voor kinderpsychiatrie werd door 10 kinderen bezocht, veelal in het eerste halfjaar na de gebeurtenissen. De ouders van 36 kinderen hadden het spreekuur van de RIAGG bezocht, dat in de eerste weken nadat het misbruik bekend was geworden was ingesteld. Het betrof hier alleen consultatie voor ouders, geen contacten met kinderen; 23 kinderen bezochten later de RIAGG voor een directe hulpverlening. Ten slotte hadden de ouders van 21 kinderen contact met een 'outreaching' hulpverleningsteam, dat in januari 1988 geformeerd was op instigatie van de ministeries van WVC en Justitie. Ook dit had meer een consultatieve functie voor de ouders. Er zaten twee kinderpsychiaters en een kinderpsychologe in. Bij 27 kinderen ten slotte was op geen enkele wijze, noch direct, noch via de ouders, contact met professionele hulpverleners (afgezien van de huisarts) geweest.

Dat de hulpverlening geïmproviseerd is geweest, valt niemand kwalijk te nemen. Achteraf bekeken denken wij wel dat twee omstandigheden de hulpverlening parten hebben gespeeld. Ten eerste hadden, zoals eerder opgemerkt, veel ouders toch al moeite om met onbekende hulpverleners over hun problemen te praten. Daarbij kwam dat ouders zich vaak gekwetst voelden door de beschuldiging van 'massahysterie'. Ze waren dan ook zeer gevoelig voor de houding van de hulpverlener, gespits op de vraag: 'Gelooft hij ons wel of gelooft hij ons niet?' Hoewel ouders zich goed voor konden stellen dat de bizarre gebeurtenis-

sen niet zomaar geloofd konden worden, trokken zij zich bij uitingen van twijfel of ongeloof van de hulpverlener toch teleurgesteld terug. Ten tweede kan achteraf worden vastgesteld dat onkunde over ritueel misbruik de hulpverlening ongunstig heeft beïnvloed.

Op het moment van het tweede interview kregen 7 kinderen, afkomstig uit 4 gezinnen, nog hulp. Uit de eerder vermelde groep van kinderen die meer dan 5 keer 'meegeweest' waren (totaal 7 kinderen), vielen 3 in deze nog in zorg zijnde groep.

Tevens hebben wij gekeken naar het *effect* van de gebeurtenissen op de *ouders zelf*. Bijna de helft van de ouders zei dat er geen invloed op het huwelijk was geweest: 26 moeders en 2 vaders hadden gedurende enige tijd ernstig libidoverlies. Op zich is dit gegeven treffend voor de verschillen in seksualiteitsbeleving tussen mannen en vrouwen. Het was opvallend dat vaders na aanvankelijke woede (er waren er die met een bijl in hun auto door het dorp reden) er al vrij snel geen woord meer over wilden horen. Moeders toonden gedurende langere tijd meer verdriet en somberheid.

In het tweede interview vroegen wij de ouders of zij er *nog over spraken*: 44 ouders zeiden er nog regelmatig met elkaar over te spreken. Moeders spraken er overigens frequenter en met meer anderen over dan vaders. Tweemaal zoveel vaders als moeders (16 versus 8) spraken er nooit meer over.

Veranderingen

Een belangrijk doel van het tweede interview was meer inzicht te krijgen in de *gedragsveranderingen* bij de kinderen in de loop van de tijd. Door de opzet van het onderzoek was het mogelijk om deze in eenzelfde groep kinderen te vergelijken. Zoals eerder gesteld is er een oververtegenwoordiging van jonge kinderen. De tijd werd verdeeld in de volgende perioden:

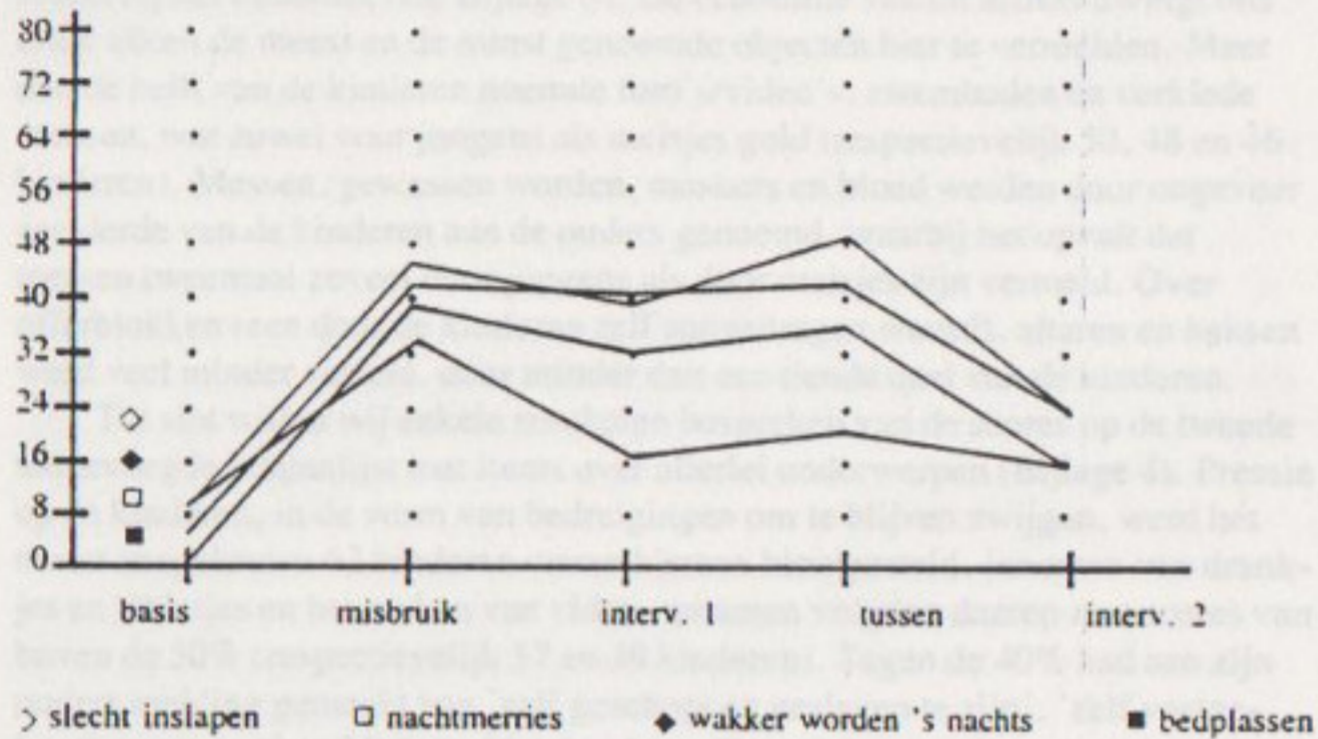
- periode 1: *basis*: de tijd waarvan wordt aangenomen dat er niets aan de hand was, voor de desbetreffende gebeurtenissen ('zoals het kind altijd was');
- periode 2: *fase van het misbruik*: de beginperiode, waarin de gebeurtenissen naar wij aannemen plaatsvonden, maar niemand zich ervan bewust was; in ieder geval de eerste maanden van 1987;
- periode 3: *interview 1*: de situatie ten tijde van het eerste interview van tweede helft juni 1987 (hoe is het met uw kind, nu ze erover verteld heeft?);
- periode 4: *tussen-interviews*: de tijd tussen het eerste en tweede interview, tweede helft 1987/geheel 1988/groot deel 1989;
- periode 5: *interview 2*: de situatie ten tijde van het tweede interview, eind 1989.

Tabel 7 Antwoorden op vragenlijst 2

n=87	basis	fase van misbruik	interview 1	tussen-interviews	interview 2
slecht inslapen	9	45	39	49	25
nachtmerries	1	38	32	36	16
wakker worden 's nachts	4	42	40	42	24
bedplassen	9	33	17	21	15
genitale schaamte	2	24	27	17	12
masturberen	3	29	35	21	14
erotische handelingen	3	26	32	24	9
schuttingwoorden	1	37	43	37	22
agressief naar de omgeving	11	58	57	46	27
zich isoleren	2	14	18	25	17
agressief in spel	8	39	33	27	21
destructief (speelgoed kapot maken)	8	27	26	21	15
angstig, schrikkerig	3	42	41	46	31
tongzoenen	0	8	9	15	4
martelen van dieren				6	3
angst om opgesloten te worden				17	12
erg bezig met branden en vuur				16	11
erg angstig voor spinnen				18	15
veel bezig met duivels en geesten				16	12
woorden achterstevoren schrijven				4	1
erg bezig zijn met de dood				24	13
andere				12	9

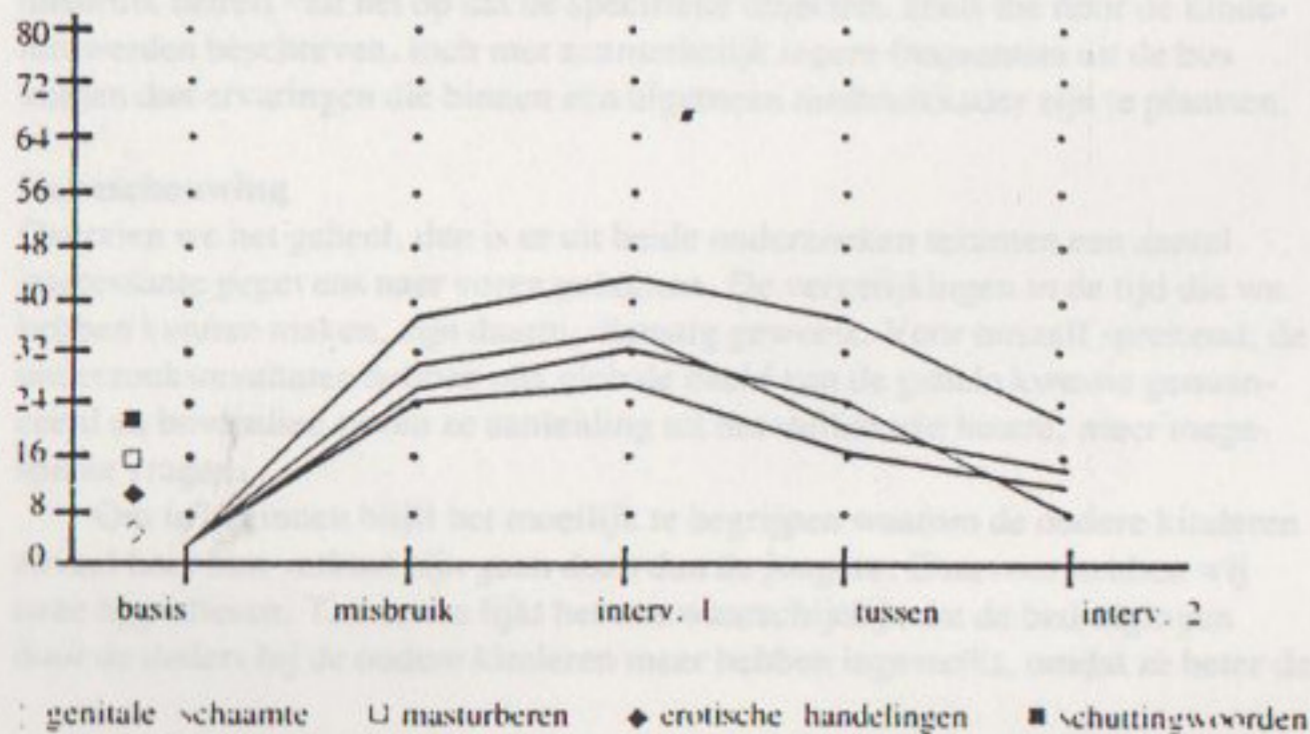
De incidentie van de verschillende gedragsaspecten van de 87 kinderen gedurende elk van deze perioden wordt weergegeven in de volgende diagrammen.

Diagram 1 Slecht inslapen, nachtmerries, wakker worden 's nachts, bedplassen

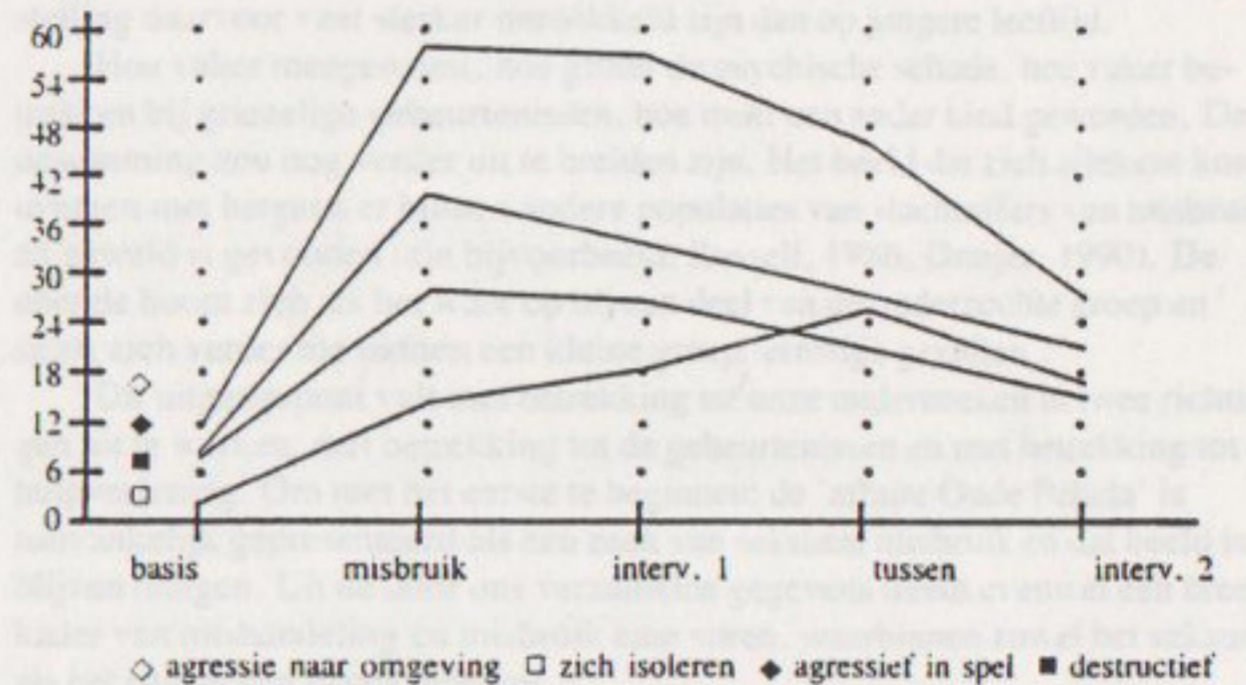
Het is opvallend dat alle indicatoren voor emotionele opwinding, waarop de wil weinig invloed heeft, dezelfde tendens vertonen in de loop van de tijd. Dit geldt ook voor het thema angst, dat hier terwille van de overzichtelijkheid niet in de grafiek is verwerkt (aantallen voor de respectievelijke perioden: 3, 42, 41, 46, 31).

Diagram 2 Genitale schaamte, masturberen, erotische handelingen, schuttingwoorden

Wanneer het om seksuele thema's gaat, blijkt het patroon beduidend anders te zijn. Nu is er duidelijk sprake van een top die ligt ten tijde van het eerste interview. Vergeleken met diagram 1 levert dit een merkwaardig contrast op. Daar vonden we immers in die tijd een dal.

Diagram 3 Agressief naar omgeving als schoppen ouders, zich isoleren, agressief in spel, destructief

De uitingen van de emotionele toestand in actief gedrag van het kind volgen ook al een bepaald patroon. Hier ligt de top in de fase van het misbruik en daalt de lijn verderop langzaam. Alleen de indicator 'zich isoleren' doet niet mee en blijft stijgen tot het tweede interview.

Dat de drie hier onderscheiden groepjes van onderling verwante items elkaar 'opgezocht' hebben in drie duidelijk verschillende grafiekprofielen, viel door ons niet te voorzien. Over het waarom van die verschillen in profiel willen wij niet speculeren.

In het tweede interview hebben we zeven items aan de vragenlijst over gedragsveranderingen toegevoegd, die betrekking hebben op de gevolgen van mogelijk ritueel misbruik. De items die hierop betrekking hebben, zijn te vinden in Bijlage 2 en tabel 7. Hieronder vielen: dieren martelen, angst opgesloten te worden in kleine ruimten, angst voor spinnen, bezig zijn met de dood, duivels en geesten, of met branden en vuur. Voor al deze items geldt dat de frequentie waarin ze bevestigd werden, betrekkelijk laag was. Het meest genoemd waren nog het bezig zijn met de dood, de angst voor spinnen en bezig zijn met vuur en brand. Deze gegevens zouden erop kunnen wijzen dat lang niet alle kinderen hetzelfde hebben meegemaakt.

Tot slot hebben we aan het tweede interview in 1989/1990 nog twee nieuwe vragenlijsten toegevoegd. De eerste heeft betrekking op objecten, gebruikt bij het misbruik (zie Bijlage 3). De economie van dit artikel dwingt ons ertoe alleen de meest en de minst genoemde objecten hier te vermelden. Meer dan de helft van de kinderen noemde foto's/video's, zwembaden en verklede mensen, wat zowel voor jongens als meisjes gold (respectievelijk 50, 48 en 46 kinderen). Messen, gewassen worden, maskers en bloed werden door ongeveer een derde van de kinderen aan de ouders genoemd, waarbij het opvalt dat messen tweemaal zoveel door jongens als door meisjes zijn vermeld. Over offerblokken (een door de kinderen zelf aangedragen woord), altaren en heksen werd veel minder verteld, door minder dan een tiende deel van de kinderen.

Tot slot willen wij enkele resultaten bespreken van de scores op de tweede toegevoegde vragenlijst met items over allerlei onderwerpen (Bijlage 4). Pressie op de kinderen, in de vorm van bedreigingen om te blijven zwijgen, werd het meest aangekruist: 63 kinderen waren hieraan blootgesteld. Innemen van drankjes en tabletjes en het maken van video-opnamen volgden daarop met scores van boven de 50% (respectievelijk 57 en 49 kinderen). Tegen de 40% had aan zijn ouders melding gemaakt van 'zelf geschopt en geslagen te zijn', 'zelf vastgebonden geweest' en 'de betrokkenheid van dieren'.

Pas daarna volgen op seksualiteit betrekking hebbende items. Rond de dertig procent heeft melding gemaakt van 'strelen en betasten van de borsten' of 'strelen en betasten van de genitalia'. In het domein van het seksuele kwamen ook de laagste frequenties voor. 'Penis in vagina' en 'penis in rectum' werden in respectievelijk 4 en 6 gevallen genoemd. Als laatste gegeven willen wij vermelden dat de kinderen vaak over baby's spraken: 28 kinderen deden dat, waarbij 12 kinderen spraken over het doden van baby's. Wat het rituele aspect van het misbruik betreft valt het op dat de specifieke objecten, zoals die door de kinderen werden beschreven, toch met aanmerkelijk lagere frequenties uit de bus komen dan ervaringen die binnen een algemeen misbruikkader zijn te plaatsen.

Nabeschouwing

Overzien we het geheel, dan is er uit beide onderzoeken tezamen een aantal interessante gegevens naar voren gekomen. De vergelijkingen in de tijd die we hebben kunnen maken, zijn daarbij dienstig geweest. Voor onszelf sprekend: de onderzoeksresultaten hebben ons globale beeld van de gehele kwestie genuanceerd en bovendien geven ze aanleiding tot het stellen van betere, meer toegespitste vragen.

Om te beginnen blijft het moeilijk te begrijpen waarom de oudere kinderen zoveel later hun verhaal zijn gaan doen dan de jongere. Daarvoor hebben wij twee hypothesen. Ten eerste lijkt het ons waarschijnlijk dat de bedreigingen door de daders bij de oudere kinderen meer hebben ingewerkt, omdat ze beter de

realiteit ervan konden overzien. Een typisch gevolg daarvan kan zijn geweest dat de oudere kinderen zich meer mede betrokken zijn gaan voelen en daardoor schuldiger (zie voor de relatie tussen schuldgevoelens en frequentie en duur van het misbruik bijvoorbeeld: Draijer, 1990; Frenken en Van Stolk, 1987). Immers: ze hadden meegedaan en biechtten dat niet op. Daarbij, ten tweede, zal naar ons idee het sterkere schuldgevoel van oudere kinderen zijn voortgekomen uit de seksuele componenten van de gebeurtenissen. Ze hadden de leeftijd waarop schaamte over seksualiteit en aan de andere kant een verhevigde belangstelling daarvoor veel sterker ontwikkeld zijn dan op jongere leeftijd.

Hoe vaker meegeweest, hoe groter de psychische schade, hoe vaker betrokken bij griezelige gebeurtenissen, hoe meer een ander kind geworden. Deze opsomming zou nog verder uit te breiden zijn. Het beeld dat zich aftekent komt overeen met hetgeen er binnen andere populaties van slachtoffers van misbruik en geweld is gevonden (zie bijvoorbeeld: Russell, 1986; Draijer, 1990). De ellende hoopt zich als het ware op bij een deel van de onderzochte groep en spitst zich verder toe binnen een kleine groep 'ernstige gevallen'.

Dit uitgangspunt valt met betrekking tot onze onderzoeken in twee richtingen uit te werken: met betrekking tot de gebeurtenissen en met betrekking tot de hulpverlening. Om met het eerste te beginnen: de 'affaire Oude Pekela' is aanvankelijk gepresenteerd als een zaak van seksueel misbruik en dat beeld is blijven hangen. Uit de door ons verzamelde gegevens treedt evenwel een breed kader van mishandeling en misbruik naar voren, waarbinnen zowel het seksuele als het rituele een plaats inneemt.

Lang niet alle kinderen hebben hetzelfde meegemaakt. Wat betekent dit gegeven nu voor de toedracht? Daarover willen we een speculatief scenario opperen. Het is mogelijk dat de daders, op welke wijze ook onderling georganiseerd, in eerste instantie activiteiten voor kinderen op touw hebben gezet waarbij verkleedpartijen en zwembaden een hoofdrol speelden. Veel kinderen zijn daarbij betrokken geweest en het doel van de daders zou het maken van opnamen kunnen zijn. Vervolgens zijn er, op basis van ons onbekende criteria, kinderen geselecteerd die opnieuw werden benaderd. Hun ervaringen zijn het best te begrijpen in het kader van ritueel misbruik en zij kregen ook het meest met seks te maken. Aan het einde van het verhaal staan dan de kinderen die de meeste en de meest schokkende dingen hebben meegemaakt. Hoe gebrekkig en hypothetisch ook, het is een scenario waarbinnen veel gegevens over verschillen tussen de kinderen in ervaringen en frequenties een begrijpelijke plaats krijgen.

Wat de hulpverlening betreft zouden we in de eerste plaats willen stellen dat de gegevens over het psychisch welbevinden van de kinderen ons, tweeënehalf jaar na dato, zijn meegevallen. Immers, van drie kwart van de kinderen kon gezegd worden dat zij hoe dan ook niet met problemen kampten. Niet alleen de verschillen in ernst, aard en frequentie van het misbruik bieden daar een

verklaring voor, maar, naar onze stellige mening, ook de psychische weerbaarheid van het kind en het gezin van herkomst. Met twee kinderen ging het op dat moment ronduit slecht: de andere kinderen die volgens de ouders nog problemen hadden, functioneerden wel in het dagelijks leven. De toekomst zal leren hoe persistent hun problemen zijn en hoe die zich verder zullen ontwikkelen.

Zelf hebben wij uit het onderzoek de conclusie moeten trekken dat we in de periode van het misbruik ongetwijfeld zaken gemist hebben. Dat is gebeurd op basis van onwetendheid over vooral ritueel misbruik. Wij denken dat andere hulpverleners daar lering uit kunnen trekken. En niet alleen dat. In vrijwel alle gesprekken met ouders kwam naar voren hoe belangrijk het voor hen was om gerespecteerd te worden als mensen die het over authentieke ervaringen hadden. In het geval van ons dorp kwam daar de telkens weer geuite verdachtmaking van massahysterie bij, die mensen kwetste en de verwerking van het leed door ouders en kinderen in de weg stond.

We realiseren ons heel goed dat het in de hulpverlening om een dilemma gaat. Enerzijds denken we dat een adequate hulpverleningsrelatie aangaande misbruik niet tot bloei kan komen wanneer de hulpverlener het verhaal van de cliënt met argwaan tegemoet treedt. Anderzijds kun je het geloof erin niet afdwingen. De zaken waarover het ook in Oude Pekela ging, blijven onvoorstelbaar. Het zijn de kinderen zelf geweest, die ons hebben overtuigd.

Bijlage 1 Vragenlijst interview 1

datum invullen: _____ volgnummer: _____

Naam: _____ geslacht: _____

Adres: _____ geb.datum: _____

Telef. nr.: _____ school: _____

Gezinssamenstelling: _____ groep: _____

1. Zijn er op dit moment meer kinderen uit het gezin betrokken?
zeker wel mogelijk zeker niet
2. Wie vertelde U dat Uw kind erbij betrokken zou zijn?
kind zelf school politie huisarts andere ouders anderen, nl.:
3. Wanneer hoorde U voor het eerst over de betrokkenheid van Uw kind?
datum: _____
4. Hoe reageerde Uw kind op de suggestie van mogelijke betrokkenheid? Gaf Uw kind het direct toe?
Ja nee, maar later wel nee, ontkent nog steeds
5. Denkt U op dit moment dat Uw kind erbij betrokken is?
zeker niet zeker zeker niet
6. Is Uw kind door de politie gehoord?
ja nee
7. Wanneer denkt U dat het gebeuren zich heeft afgespeeld en waarom?
8. Waren en/of zijn er gedragsveranderingen? en zo ja welke?
Welke van de volgende gedragingen hebt U waargenomen, 'vroeger', toen er waarschijnlijk niets aan de hand was, 'in de tijd van het vermeende gebeuren', en op dit moment?
+ : aanwezig
- : afwezig
- - : meer aanwezig dan in vorige periode
vroeger de tijd van het vermeende gebeuren op dit moment
slecht inslapen
nachtmerries
wakker worden 's nachts
bedplassen
schaamte voor genitalia
masturberen

erotische handelingen
 schuttingwoorden
 agressief naar omgeving
 zich isoleren
 agressief in spel
 destructief
 angstig/schrikkerig
 andere

Geef zo nodig toelichting

9. Heeft U in de tijd, waarin het gebeuren plaats zou hebben gevonden, ook bij Uw kind opgemerkt?

blauwe plekken
 rode vlekken op billen
 roodheid van 'voren'
 roodheid van 'achteren'
 vlekken in ondergoed
 pijn bij plassen
 pijn bij ontlasting
 bloed bij ontlasting
 jeuk van 'voren'
 jeuk van 'achteren'
 blaren op huid
 striemen, schrammen of krassen
 extreme slaperigheid
 andere, nl.

Geef zo nodig toelichting

10. Van wie heeft U steun ondervonden en hoe heeft U die ervaren? Graag zoveel mogelijk toelichting en suggesties.
voorlichtingsavond 1-4 (algemene)	pos.	neg.	geen mening
voorlichtingsavond 2-3 (voor ziekenhuisonderzoek)			
politie			
huisarts			
RIAGG			
school			
algemeen maatschappelijk werk			
ziekenhuis			
andere ouders			
anders:			
11. Kunt U een omschrijving geven van Uw gevoelens op het moment dat U hoorde dat Uw kind erbij betrokken was?
12. Kunt U omschrijven welke Uw gevoelens nu zijn?
13. Aan welke vorm van hulp zoudt U behoefte hebben gehad en vooral nu hebben?
14. Welke invloed hebben perspublicaties op U en Uw gezin gehad?

15. Verdere opmerkingen

Kunt U op bijgaand vel schrijven:

- wat is het verhaal van Uw kind?

- welke verhalen met betrekking tot Uw kind hebben U bereikt via anderen, zo mogelijk met namen.

Als leidraad zou kunnen dienen wat Uw kind verteld en ervaren heeft, waar, wanneer en met wie (volwassenen en kinderen), persoonsbeschrijvingen.

Heeft U bezwaar tegen overleggen van dit door U geschreven verhaal van Uw kind aan justitie?

ja nee

Bijlage 2 Vragenlijst interview 2

datum invullen: volgnummer:

Naam: geslacht:

Adres: geb.datum:

Tel. nr.: school:

Gezinssamenstelling: groep:

- verandering van gezinssamenstelling?
 nee scheiding overlijden geboorte
- verandering van school?
 nee ja, reden
- hoogste opleidingsniveau moeder:
 vader:
- leeftijd op 1 mei 1987 moeder:
 vader:
- U zei in 1987 dat Uw kind naar Uw mening
 zeker niet zeker zeker niet
 bij het vermeende gebeuren betrokken is geweest. Denkt U daar nu nog zo over?
 ja, reden nee, reden
- Hoe denkt U dat Uw kind het verwerkt heeft? Zo mogelijk met toelichting
 a geheel 'vergeten', geen problemen
 b niet 'vergeten', geen problemen
 c is er af en toe mee bezig, zit er dan mee
 d is er regelmatig mee bezig, geen problemen
 e is er regelmatig mee bezig, zit er duidelijk mee
 f geen idee hoe het verwerkt is
- Is Uw kind door het gebeuren een ander kind geworden, geef toelichting
 ja nee

8. Wanneer heeft het vermeende gebeuren zich achteraf volgens U afgespeeld?
9. Hoeveel keer denkt U dat Uw kind erbij betrokken is geweest?
- a geen keer
 - b een keer
 - c twee tot vijf keer
 - d zes tot tien keer
 - e meer dan tien keer
 - f geen idee
10. Wat vertelde Uw kind in de loop der tijd over wat er gebeurd is? Geef toelichting.
- ja mogelijk nee

strelen en betasten van de borsten
 strelen en betasten van de genitalia
 met vinger in vagina of anus
 orogeenitaal contact
 penis in vagina
 penis in anus
 voorwerp in vagina
 voorwerp in anus
 seksuele contacten tussen kinderen
 nemen van foto's
 opnemen op video/film
 vastbinden van het kind
 slaan en schoppen van het kind
 bekrassen
 het innemen van tabletten/drankjes
 het worden geïnjecteerd
 er waren dieren (welke?) bij betrokken
 er werden dieren gemarteld/gedood
 er waren baby's bij
 wat deed men met de baby's?
 er waren volwassen slachtoffers bij
 er werd gezongen
 kind werd gedwongen urine/feces/sperma te eten/drinken
 er werd bedreigd om erover te zwijgen, hoe?
 er werd bedreigd met bovennatuurlijke machten
 het was er heel donker
 andere:

11. Vertoonde Uw kind de afgelopen maand een of meer van de volgende verschijnselen? (voor kolom laatste maand t.o.v. ervoor:
- 1: meer
 - 2: gelijk
 - 3: minder optreden van dit verschijnsel t.o.v. de periode ervoor)
	laatste 2½ jaar	laatste maand	laatste maand t.o.v. ervoor
slecht inslapen			
nachtmerries			
wakker worden 's nachts			

bedplassen				
schaamte voor genitalia				
masturberen				
erotische handelingen				
schuttingwoorden				
agressief naar omgeving	29	28	21	20
zich isoleren	24	24	22	26
agressief in spel	26	24	28	21
destructief	22	22	18	26
angstig/schrikkerig	27	28	46	41
tongzoenen	20	22	11	28
martelen van dieren	12	24	11	23
angst om opgesloten te worden	12	29	29	29
erg bezig met branden en vuur	16	21	2	21
erg angstig voor spinnen e.d.	7	11	26	18
veel bezig met duivels en geesten	7	11	23	22
vreemde woorden gebruiken of woorden achterstevoren schrijven	11	13	8	12
erg bezig zijn met de dood	11	13	11	13
andere nl.				

Geef zo nodig toelichting

12. Onderstreep welke voorwerpen of handelingen Uw kind m.b.t. het gebeuren in het verleden noemde:

kruisen	kaarsen	altaren	kerk	gewaden
maskers	vuur	symbolen (rambo)	messen	martelwerktuigen
zwembaden	verklede mensen	als dier verklede mensen	heksen	bloed
offerblok	opsluiten in kast	video's foto's	kooien	gewassen worden

13. Spreekt Uw kind er nog wel eens over?
- a nooit
 - b incidenteel
 - c wekelijks
 - d dagelijks

14. Praat U over het hele gebeuren nog wel eens met:
- (++ veel, + soms, - nooit)
	moeder	vader
partner		
ouders		
broers/zusters		
vrienden		
kennissen		
onderwijzer/es		
andere betrokken ouders		

collega's
anderen:

15. Kunt U zeggen wat het effect is geweest van het hele gebeuren op Uw huwelijksrelatie? graag met toelichting
vader: positief geen negatief effect
moeder: positief geen negatief effect

16. Kunt U aangeven wat voor gevoel het hele gebeuren bij U heeft gegeven?
vader:
moeder:

17. Zoudt U nog behoefte hebben aan enige vorm van hulpverlening, specificeer?

18. Zoudt U zelf nog wel eens willen praten over Uw kind?
vader:
moeder:

19. Wat vindt U van de rol in het geheel van: (graag met toelichting)
politie
pers
justitie
school
lokale overheid
RIAGG-contact
maatschappelijk werk
'het hulp-team'
huisarts

20. Wat heelt U het meest kwetsende gevonden in deze 2½ jaar?

21. Heelt U de EO-uitzending gezien over ritueel misbruik?
ja nee

Indien ja, herinnerde U zich bepaalde uitspraken van Uw kind, die U herkende in die uitzending? Kunt U dit toelichten?

Hebt U bezwaar tegen het gebruik van de gegevens van het eerste en tweede interview eventueel t.b.v. een publikatie, waarbij anonimiteit gewaarborgd is?
ja nee

Bijlage 3 Antwoorden eerste toegevoegde vragenlijst interview 2

N=87	jongens		meisjes		totaal	
	N	%	N	%	N	%
foto's/video's	29	60	21	54	50	57
zwembaden	26	54	22	56	48	55
verklede mensen	26	54	20	51	46	53
messen	25	52	10	26	35	40
gewassen worden	17	35	16	41	33	38
maskers	20	42	11	28	31	36
bloed	15	31	11	28	26	30
als dier verklede volwassenen	14	29	10	26	24	28
vuur	10	21	8	21	18	21
kerk	6	13	10	26	16	18
opsluiten in kast	7	15	8	21	15	17
verf	10	21	4	10	14	16
martelwerktuigen	9	19	3	8	12	14
kaarsen	5	10	6	15	11	13
kooien	5	10	6	15	11	13
gewaden	6	13	4	10	10	11
kruisen	6	13	3	8	9	10
heksen	5	10	3	8	8	9
altaren	4	8	3	8	7	8
symbolen	3	6	2	5	5	6
offerblok	2	4	2	5	4	5
geen melding van een hierboven genoemd voorwerp of gebeuren	8	17	8	21	16	18

Bijlage 4 Antwoorden tweede toegevoegde vragenlijst interview 2

n=87	jongens		meisjes		totaal	
	n	%	n	%	n	%
bedreigingen om te zwijgen	38	79	25	64	63	73
innemen van tabletjes drankjes	30	63	27	69	57	66
maken van video of films	28	58	21	54	49	56
nemen van foto's	23	48	19	49	42	48
slaan en schoppen van het kind	20	42	14	36	34	39
dieren waren erbij betrokken	17	35	17	44	34	39
vastbinden van kinderen	26	54	7	18	33	38
baby's waren erbij	13	27	15	38	28	32
strelen en betasten van genitalia	18	38	10	26	28	32
geïnjicceerd worden	14	29	13	33	27	31
het was er heel donker	17	35	8	21	25	29
strelen en betasten van borsten	14	29	11	28	25	29
er werd gezongen	9	19	9	23	18	21
seksuele contacten tussen de kinderen	11	23	4	10	15	17
dieren werden gemarteld/gedood	8	17	5	13	13	15
baby's werden gedood	9	19	3	8	12	14
gedwongen urine/feces/sperma in mond	9	19	3	8	12	14
orogeenitaal contact	7	15	4	10	11	13
vinger in vagina of anus	6	13	3	8	9	10
voorwerp in rectum	6	13	2	5	8	9
volwassen slachtoffers	4	8	4	10	8	9
dreiging met bovennatuurlijke machten	5	10	3	8	8	9
voorwerp in vagina	2	4	5	13	7	8
bekrassen	5	10	2	5	7	8
penis in rectum	6	13	0	0	6	7
penis in vagina	2	4	2	5	4	5
insmeren met ontlasting	1	1	1	3	2	4

Noten

- 1 Bram van Stolk heeft ons geholpen bij de redactie van dit artikel en het ordenen van de gegevens. Wij zijn hem zeer erkentelijk voor de manier waarop hij dat gedaan heeft. Zijn medewerking heeft hij verleend vanuit een neutrale positie; wij blijven zelf verantwoordelijk voor de inhoud.
- 2 Er zijn enkele definities omtrent ritueel misbruik in de literatuur te vinden. Kelley (1988) geeft de volgende: 'Ritualistic abuse refers to repetitive and systematic sexual, physical, and psychological abuse of children by adults as part of cult or satanic worship.' In 'The report of the Ritual Abuse Task Force Los Angeles County Commission For Women' (1991) staat de volgende: 'Ritual abuse is a brutal form of abuse of children, adolescents, and adults, consisting of physical, sexual, and psychological abuse, and involving the use of rituals.' Over de terminologie is de laatste jaren veel gediscussieerd. Gemakshalve houden wij hier verder de term ritueel misbruik aan.
- 3 In de tabellen worden de gegevens over 87 kinderen en 61 ouderparen vermeld. Voor de vergelijkbaarheid met de resultaten van het tweede onderzoek zijn de 3 besproken kinderen uit het eerste onderzoek, waarvan de ouders in het tweede niet mee hebben gedaan, uit het oor-

spronkelijke bestand van 90 verwijderd.

Literatuur

- Braun, B.G. en R.G. Sachs. Recognition of possible cult involvement in MPD patients. In: B.G. Braun (red.), *Dissociative disorders: 1987 - The Proceedings of the Fifth International Conference on Multiple Personality/Dissociative States*. Chicago, Rush University, 1988, pag. 60.
- Cozolino, L.J. The ritual abuse of children: Implications for clinical practice and research. *The Journal of Sex Research* 26 (1989), pag. 131-138.
- Dawson, J. en Chr. Johnston. *Presentation at the Bapscon conference in York*, Juni 1989.
- Dawson, J. en Chr. Johnston. *Presentation Reading conference*, September 1989.
- Draijer, N. *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*. Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1988.
- Draijer, N. *Seksuele traumatisering in de jeugd*. Amsterdam, SUA, 1990.
- Finkelhor, D. en L.M. Williams. *Nursery Crimes: Sexual abuse in Day Care centers*. Londen, Sage publications, 1988.
- Frenken, J. en A. van Stolk. *Hulpverleners en incestslachtoffers*. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1987.

- Hart, O. van der en S. Boon. Multiple persoonlijkheidsstoornis bij kinderen. In: W.H.G. Wolters (red.), *Psychotrauma bij jongeren*. Baarn, Ambo, 1991.
- Hudson, P.S. e.a. *Ritual child abuse, discovery, diagnosis and treatment*. Saratoga, (CA), R&E publishers, division of R&E Research Associates, Inc., 1991.
- Jones, D.P.H. Commentary: Ritualism and child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect* 15 (1991), pag. 163-170.
- Jonker, F. en P. Jonker-Bakker. Experiences With Ritualist Child Sexual Abuse: A Case Study From The Netherlands. *Child Abuse & Neglect* 15 (1991), pag. 191-196.
- Jonker, F. en P. Jonker-Bakker. Letter to the Editor. *Child Abuse & Neglect* 16 (1992), pag. 314-315.
- Jonker, F. en P. Jonker-Bakker. Response to Benjamin Rossen's Investigation of Satanic Ritual Abuse in Oude Pekela. *Journal of Psychology and Theology* 20 (1992), 3, pag. 260-262.
- Jonker, F. en P. Jonker-Bakker. Safe Behind the Screen of 'Mass Hysteria': A Closing Rejoinder to Benjamin Rossen. *Journal of Psychology and Theology* 20 (1992), 3, pag. 267-270.
- Kelley, S.J. Ritualistic abuse of children: dynamics and impact. *Cultic Studies Journal* 5 (1988), 2.
- Kelley, S.J. Stress responses of children to sexual abuse and ritualistic abuse in Day Care centers. *Journal of Interpersonal Violence* 4 (1989), pag. 502-513.
- Lanning, K.V. Commentary: Ritual abuse: A law enforcement view or perspective. *Child Abuse & Neglect* 15 (1991), pag. 171-174.
- Putnam, F.W. Commentary: The satanic ritual abuse controversy. *Child Abuse & Neglect* 15 (1991), pag. 175-180.
- Ritual Abuse Task Force Los Angeles County Commission For Women. *Report, Definitions, Glossary, The Use of Mind Control*. Los Angeles, Ritual Abuse Task Force Los Angeles County Commission For Women, March 15, 1991.
- Russell, D.E.H. *The secret trauma, incest in the lives of girls and women*. New York, Basic Books, 1986.
- Sakheim, D.K. en S.E. Devine. *Out of Darkness, Exploring Satanism & Ritual Abuse*. New York, Lexington Books, 1992.
- Snow, B. en T. Sorensen. Ritualistic child abuse in a neighbourhood setting. *Journal of Interpersonal Violence* 5 (1990), 4, pag. 474-487.
- Summit, R. *Testimony before the attorney general's commission on pornography*. Miami, Presentation 20 november 1985.
- Summit, R. The centrality of victimization, regaining the focal point of recovery for survivors of child sexual abuse. *Psychiatric Clinics of North America* 12 (1989), 2, pag. 413-430.
- Tate, T. *Children for the Devil, ritual abuse & satanic crime*. Londen, Methuen, 1991.
- Verhulst, P.C. Uit de mond van kinderen hoort men de waarheid? *Nedertands Tijdschrift voor Geneeskunde* 132 (1988), 6, pag. 246-248.
- Young, W.C., R.G. Sachs, B.G. Braun en R.T. Watkins. A clinical syndrome: Patients reporting ritual abuse in childhood. Report of 37 cases. *Child Abuse & Neglect* 15 (1991), pag. 175-179.

Summary

Jonker, F. and P. Jonker-Bakker. *Research in Oude Pekela*. Presentation of the research results obtained by the authors on the basis of interviews of the parents of 87 children, about six weeks and two and a half years after the disclosure of the presumed abuse of a large number of children in Oude Pekela in 1987. Special attention has been paid to signals that were made at the time of the event, but were not recognized, the way people coped with the event and the resulting behavioural changes. Ritual aspects of the abuse were also studied.

edit ander artikel